

УДК 092+

ЗЕМСЬКА ОЛЕНА АНДРІЇВНА

(5.XI 1926, Москва – 22.III 2012, Москва)

У мовознавстві, як і в будь-якій іншій сфері наукового й суспільного життя, є постаті, які визначили напрямки його розвитку і рівень у певну добу, життя і праця яких стали мірилом професіоналізму. Такою для кількох поколінь мовознавців, славістів і неславістів, є постать доктора філологічних наук, професора, заслуженого діяча науки Російської Федерації Олени Андріївни Земської. З глибоким сумом 22 березня цього року українські мовознавці дізналися про відхід Олени Андріївни у позасвіті після тривалої хвороби.

О.А. Земська народилася 5 листопада 1926 р. у Москві в сім'ї Ан-

дрія Михайловича Земського і Надії Опанасівни Булгакової-Земської, молодшої сестри письменника Михайла Опанасовича Булгакова. Сімейні традиції, середовище московської інтелігенції початку ХХ ст. визначили світосприйняття, життєві принципи Олени Андріївни, сформували її наукові інтереси. Її батько був випускником філологічного факультету Московського університету. Сім'ю Земських, як і багато інших сімей інтелігентів, не оминули репресії 1930-х рр. У 1931 р. А.М. Земського арештували за звинуваченням у контрреволюційній діяльності і відправили на 5 років на заслання до Красноярська.

Н.О. Булгакову-Земську звільнили з посади директора школи в центрі Москви і з двома неповнолітніми дітьми виселили на околицю міста, в Ростокіно, де сім'я жила в бараці. Лише в 1934 р. справу батька завдяки клопотанню (парадокс доби!) одного з найревніших гонителів М.О. Булгакова, літературознавця і критика І.М. Нусинова переглянули і дозволили А.М. Земському повернутися до Москви. Випробування сприяли формуванню особистості О.А. Земської, зовні лагідної, усміхненої, привітної, але непохитної в обстоюванні своїх життєвих і наукових принципів.

Про вірність обраному шляху свідчить її небагатий на дати послужний список. У 1949 р. О.А. Земська закінчила філологічний факультет Московського університету ім. М.В. Ломоносова. З 1952 р. працювала в Інституті мовознавства, а з 1982 р. — в Інституті російської мови АН СРСР (нині — Інститут російської мови ім. В.В. Виноградова РАН). В останні роки обіймала посаду головного наукового співробітника відділу сучасної російської мови цього Інституту. У 1952 р. захистила кандидатську дисертацію **«Питання префіксального словотворення дієслів у російській мові»**, а в 1965 р. — докторську дисертацію **«Історія словотворення прикметників у російській мові XVIII — XX століть»**. Така неметушливість і пояснює обшир та розмаїття зробленого О.А. Земською на різних напрямках сучасного мовознавства: теорія і практика словотворення, вивчення живого розмовного мовлення, жаргону, дитячого мовлення, мови російського зарубіжжя, а також незмінна опіка історією родини Булгакових, вивченням спадщини М.О. Булгакова. Заглиблення в працю, увага до всього нового в мовознавстві і гуманітарних науках у цілому, вірність традиціям сім'ї, російської ліберальної інтелігенції, дослухання до потреб суспільства — ось її наукове і життєве кредо. Олена Андріївна любила науку, а не себе в науці, тому й змогла так багато зробити для неї, залишивши по собі не лише вагомі праці, а й талановитих і вдячних учнів.

Почавши свій науковий шлях на ниві дериватології, яка в 1950-х рр. лише формувалася як самостійна галузь мовознавства, Олена Андріївна залишалася вірною їй до останнього подиху. Вона була одним із фундаторів Комісії зі слов'янського словотворення при Міжнародному комітеті славістів і впродовж багатьох років своєю активною участю сприяла зростанню її авторитету в міжнародній науковій спільноті. Її ґрунтовні, насичені цікавими ідеями й фактичним матеріалом монографії **«Сучасна російська мова. Словотворення»** (1973), **«Словотворення як діяльність»** (1992, перевид. 2005) стали етапними в розвитку не лише російської, а й світової дериватології, як і колективна монографія **«Російська мова кінця XX століття (1985 — 1995)»** за редакцією О.А. Земської, що витримала вже кілька видань. В останній праці колектив, яким керувала Олена Андріївна, подав широкий спектр нових підходів до вивчення мовних змін, з'ясування причин їхньої появи та перспектив усталення у мовній діяльності суспільства.

О.А. Земська започаткувала в русистиці планомірне вивчення розмовного мовлення, розробивши теоретичний і методико-процедурний апарат для його опису та аналізу, створила школу дослідників сучасної живої мови на різних рівнях її побутування: фонетика, інтонація, словотворення, лексика, морфологія та синтаксис. Вагомим підсумком багаторічних досліджень стала монографія О.А. Земської **«Російське розмовне мовлення: лінгвістичний аналіз та проблеми навчання»** (1979, перевид. в 2004), колективна монографія О.А. Земської, М.В. Китайгородської та Є.М. Ширяєва **«Російське розмовне мовлення. Загальні питання. Словотворення. Синтаксис»** (1981), а також оригінальна праця О.П. Єрмакової, О.А. Земської та Р.Й. Розіної **«Слова, з якими ми всі зустрічалися. Тлумачний словник російського спільного жаргону»** (1999). Незмінний інтерес Олени Андріївни до функціонально-стильового розмаїття мовної палітри спонукав її до багаторічного вивчення мовної ситуації російського зарубіжжя. Результати цих досліджень вона узагальнила в ґрунтовній статті **«Активні процеси у мові російського зарубіжжя»** (2008).

О.А. Земська ніколи не забувала, з якої сім'ї походить. Не просто пам'ятала і свято зберігала сімейні традиції, а написала книжку **«Михайло Булгаков та його рідні: Сімейний портрет»** (2004), у якій збирала листи, щоденники, спогади письменника та його родичів, активно співробітничала з Благодійним фондом ім. М.О. Булгакова. 26 березня 2007 р. на базі колекції цього фонду завдяки активній підтримці О.А. Земської у Москві було створено Державний музей М.О. Булгакова.

Невблаганно спливає час, знову і знову доводячи Істину: після відходу у Вічність справжнього вченого, людини, яка гідно пройшла свій земний шлях, залишаються книги і вдячні учні. Тож світла пам'ять про видатного російського мовознавця Олену Андріївну Земську надовго залишиться в серцях усіх, хто мав щастя її знати, учитися в неї, а її праці, насичені оригінальними ідеями й цікавим мовним матеріалом, надовго залишаться зразком наукової творчості.

Ніна Клименко, Євгенія Карпіловська (м. Київ)

Nina Klymenko, Jevgenia Karpilovska (Kyiv)

ZEMSKA OLENA ANDRIYIVNA (5.XI 1926, MOSKOW – 22.III 2012, MOSKOW)
--